

ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΙΑ

Τα περί «ολοκληρωτισμού» ιδεολογήματα

■ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΤΕΛΗΣ

Μια από τις σημαντικότερες κατακτήσεις της θεωρίας του μαρξισμού, είναι η αξίωση εξέτασης των ιδεών όχι ως αυθυπόστατων οντοτήτων εκτός τόπου και χρόνου («αιώνια αξία» κ.ο.κ.), αλλά εντός των συγκεκριμένων ιστορικών όρων και ορίων γένεσης, διαμόρφωσης, διάδοσης, πρόσληψης, πρακτικής λειτουργικότητας και υπέρβασής τους. Η αρχή αυτή ισχύει ιδιαίτερα, όταν οι φορείς των ιδεών προβάλλουν αξιώσεις αντικειμενικότητας και επιστημονικότητας. Πληρούν άραγε αυτή την αρχή οι περί «ολοκληρωτισμού» απόψεις;

Ο όρος «ολοκληρωτισμός» παραπέμπει σε ορισμένη μορφή διοίκησης και σε κάποιες αντιλήψεις, οι οποίες επιχειρούν την περιγραφή και εξήγηση ειδικού τύπου πολιτικού συστήματος (κράτους) και πολιτικού καθεστώτος. Θετική πολιτική σημασία προσέδωσαν στον όρο οι Ιταλοί και Γερμανοί θεωρητικοί του φασισμού (Ι. Τζεντίλε, Ε. Γιούνκερ, Κ. Σμιτ κ.ά.) με τις ιδέες της «ολοκληρωτικής επιστάτευσης», του «ολοκληρωτικού κράτους», της «ολοκληρωτικής θέλησης για εξουσία», της «ολοκληρωτικής δικτατορίας»...

Από τα μέσα της δεκαετίας 1930-40, εκπρόσωποι της Σχολής της Φρανκφούρτης (Τ. Αντόρνο, Ε. Λέντεν, Χ. Μαρκουζε, Ε. Φρομ, κ.ά.) ασκούν κριτική στο φασισμό και μορφοποιούν μια κριτική αντίληψη περί ολοκληρωτισμού, που αποσκοπεί στην αποκάλυψη των μηχανισμών, του μηχανισμού και των βασικών γνωρισμάτων του φασισμού.

Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, πληρωμένοι διανοούμενοι, αλλά και πολλοί «εθελοντές» («θεωρητικοί», δημοσιογράφοι, δημοσιολόγοι, καλλιτέχνες, κατά προτίμηση αριστερών διαθέσεων ή καταβολών, αλλά πάντα αντισοβιετικοί και «αντισταλινικοί»: Ι. Μπέρλιν, Χ. Άρντ, Α. Κέσλερ, Ζ. Μπζεζίνσκι, Ρ. Αρόν, Τζ. Όργουελ, κ.ά.) τροποποιούν τις περί ολοκληρωτισμού αντιλήψεις βάσει των νέων ιδεολογικών αναγκών, μεταθέτοντας τις εμφάσεις στον κομμουνισμό και στο «αυτοκρατορικό σύστημα» του «σιδηρού παραπετάσματος». Τα πονήματα αυτά και οι μεταφράσεις τους σε πολλές γλώσσες, συντονίζονται συστηματικά και αμείβονται αφειδώς από την CIA (βλ. σχετικά: «Όψεις της επεμβατικής πολιτικής των ΗΠΑ στο επίπεδο των ιδεών...» *Σήματα Καπνού*, 10, 2001, σ.42-43, Petras James. «The CIA and the Cultural Cold War Revisited», *Monthly Review*, November 1999, <http://www.monthlyreview.org/1199petr.htm>, κ.ά.). Η φρίκη του ναζισμού και του πολέμου έπρεπε να εξισωθεί με το «σταλινισμό-κομμουνισμό», ώστε να τρωθεί το κύρος της ΕΣΣΔ, ως της δύναμης με τη μέγιστη συμβολή στην αντιφασιστική νίκη και να χειραγωγηθούν οι αναπτρεωμένες από την αντίσταση και τη νίκη φιλοκομμουνιστικές διαθέσεις λαϊκών στρωμάτων.

Η Χ. Άρντ από το 1951 (*The Origins of Totalitarianism*) ταυτίζει «ναζιστικό και σταλινικό σύστημα», ως δύο εκδοχές «ενός και του αυτού πολιτικού μοντέλου», συστατικά στοιχεία του οποίου είναι η «ιδεολογία», εννοούμενη ως απόλυτο κλειδί για την αντίληψη της ιστορίας (ρατσιστική είτε ταξική), η «τρομοκρατία» (η αληθινή «ουσία της ολοκληρωτικής εξουσίας», που δεν πλήττει μόνο τους αντιφρονούντες, αλλά και «αθώ-

Εξ αφορμής της 70ης επετείου από την υπογραφή του συμφώνου Ρίμπεντροπ - Μόλοτοφ, όπως και με το κατάπτυστο αντικομμουνιστικό «μνημόνιο» τον Ιούλιο του 2006, επιχειρείται μια νεκρανάσταση της αντιδραστικής ψυχροπολεμικής παραχάραξης της ιστορίας, ώστε να σπλωθεί περισσότερο ο κομμουνισμός, ως δήθεν ταυτόσημος με το ναζισμό (*Πριν* 23/8/2009). Γιατί τρέμουν τόσο ακόμα και την ιστορική μνήμη περί του κατά τα λοιπά «ανύπαρκτου» πρώιμου σοσιαλισμού (βλ. Patelis D., *Revolutionary situation, Early Socialism and the Logic of History*. <http://econpapers.repec.org/paper/rii/riidoc/186.htm>); Βασικό όχημα αυτής της εκστρατείας είναι τα περί «ολοκληρωτισμού» ιδεολογήματα. Τι είναι όμως ο «ολοκληρωτισμός»; και από που προέκυψε; Ο κλασικός φιλελευθερισμός της ανερχόμενης αστικής τάξης, μετά την εδραίωση της εξουσίας της τελευταίας, εκφυλίζεται σε τελετουργικό χαρακτήρα φεουδαρχικές διακηρύξεις, σε ανατροφοδοτούμενη σχέση με ποικίλες εκδοχές συντηρητισμού και αντίδρασης, μέχρι την πρακτική ταύτιση νεοφιλελευθερισμού - νεοσυντηρητισμού από τη δεκαετία 1980-1990.

ους») και το «μοναδικό κόμμα». Για να το επιτύχει αυτό, δεν διστάζει να βιάσει τα γεγονότα, προσάπτοντας στην ΕΣΣΔ διαθέσιμες «παγκόσμια κυριαρχία», αγνοώντας την πολυεθνική ιμπεριαλιστική επέμβαση κατά της επανάστασης, τον αποκλεισμό, τη διαρκή απειλή εκ μέρους των συνασπισμών των ισχυρότερων χωρών του κεφαλαίου, τα 27 εκατομμύρια θύματά της κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το κυνήγι των εξοπλισμών, το κατ'αρχάς μονοπώλιο των ΗΠΑ στο ατομικό όπλο, κ.ο.κ. Επιπλέον, για να «τεκμηριώσει» την αυθαιρεσία του σχήματος, επιστρατεύει μια κραυγαλέα για κάθε γνώστη της ιστορίας των ιδεών ανοησία: προβάλλει το μολοσεβικισμό ως δήθεν «συνέχεια του πανοραφισμού»!

Προς επίρρωση των εμφάσεων, μετά το θάνατο του Στάλιν (οπότε εξέπεσε και το βασικό συστατικό στοιχείο της «τρομοκρατίας»), άλλοι «ανεξάρτητοι διανοητές» (Friedrich, Carl J. and Brzezinski, Zbigniew, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, 1956) σπεύδουν να προσθέσουν στα γνωρίσματα του ολοκληρωτισμού και τη «συγκεντροποιημένη διοίκηση της οικονομίας». Ο Φ. Χάγκεν αναγορεύει κάθε εναντίωση στην αχαλίνωτη ελευθερία των δυνάμεων της αγοράς «δρόμο προς τη δουλεία» (1944), ενώ ο Κ. Πόπερ αναδεικνύει ως πηγές του ολοκληρωτισμού (της «κλειστής κοινωνίας») τις φιλοσοφικές ιδέες των Πλάτωνα, Χέγκελ και Μαρξ...

Στην αστική φιλοσοφία, η μετεξέλιξη του θετικισμού από την αναλυτική της παράσταση στην αναλυτική της γλώσσας (που ανάγει τα πάντα σε «γλωσσικά παίγνια»), η πορεία του μεταθετικισμού προς τον ανορθολογισμό, μαζί με την έκπτωση του δομισμού στο μεταδομισμό, άνοιξαν το δρόμο στη «μεταμοντέρνα» αποδόμηση και στην διάλυση των πάντων στη «διακειμενικότητα», υπό το πρίσμα της οποίας εξοβελίζεται πλέον και το ίδιο το «αντικειμενικό γεγονός». Οι θιασώτες του «μεταμοντέρνου» δεν απορρίπτουν απλώς τον ορθολογισμό και την ολότητα της πραγματέουσας, αλλά στο πνεύμα των περί ολοκληρωτισμού ιδεολογημάτων, σπεύδουν να ενοχοποιήσουν τον ίδιο τον ορθολογισμό και κάθε «μεγάλη αφήγηση» για τις «φρικαλεότητες του ολοκληρωτισμού». Οι απόψεις αυτές δεν έχουν αφήσει ανεπηρέαστους κύκλους της αριστερής διάνοησης (ακόμα και από τη ριζοσαστική Αριστερά).

Σήμερα, σε καθεστώς παγκόσμιων αξιώσεων δικτατορίας των Διεθνικών

Μονοπωλιακών Ομίλων και των οργάνων τους, με το Γ' θερμό Παγκόσμιο Ιμπεριαλιστικό Πόλεμο εν εξέλιξη, με ορατό από την αστική τάξη τον κίνδυνο όχι παθητικής νοσταλγίας απολεσθέντων κεκτημένων του πρώιμου σοσιαλισμού, αλλά μαχητικής επαναθεμελίωσης της επανάστασης και του κομμουνισμού, βάσει αυτών των «θεωριών» επιχειρείται να εδραιωθεί και θεσμικά ο αντικομμουνισμός, με αντίστοιχη παγίωση της προκατάληψης περί κομμουνισμού ως δήθεν εγκληματικής κομμοθεώρησης (στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στο Ευρωκοινοβούλιο και αλλού).

Στην κοινωνική θεωρία, κάθε αφαίρεση - γενίκευση, για να συνιστά αναβαθμό της περί του αντικειμένου γνώσης και εφάπτηρο για την περαιτέρω διεύρυνση και εμβάθυνση της, οφείλει να είναι συγκεκριμένη - ιστορική και να παραπέμπει τελικά στο όλο, ως ενότητα πολλαπλών προσδιορισμών, χωρίς να αγκυλώνεται αποσπασματικά στην εξωτερική ομοιότητα θεμελιωδώς διαφορετικών ως προς το περιεχόμενο (Το περιεχόμενο αυτό, περιλαμβάνει την ιστορική ιδιομορφία της οικονομικής βάσης των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών, αλλά δεν ανάγεται σε αυτήν) και την ιστορική σημασία τους κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών φαινομένων (π.χ. σε εξωτερική φαινομενολογία ιδιότυπων γνωρισμάτων της διοίκησης εκτός τόπου και χρόνου), χωρίς να εγκλωβίζει σε στατικά σχήματα τη δυναμική της ιστορικής προοπτικής. Τουναντίον, το όλο σχήμα των περί ολοκληρωτισμού ιδεολογημάτων, στερείται κάθε αξίωσης επιστημονικότητας και μεθοδολογικής θεμελίωσης των εννοιών. Μέσω της εύληπτης αναφοράς σε μια σειρά υπεραπλουστευμένων μανιχαϊκών διπλών, παραπέμπει σε ισχυρές προ-σλαμβάνουσες παραστάσεις, στερεότυπα και εξαρτημένα αντανάκλαστικά φρεών του αγοραίου κοινού νου και της καθημερινής συνείδησης της κεφαλαιοκρατίας, ώστε να εμπεδωθεί το στερεότυπο: Ναζισμός = «Σταλινισμός» = Σοσιαλισμός = Κομμουνισμός = 'Εγκλημα...

Ο πρωτογονισμός των «επιχειρημάτων» είναι ευθέως ανάλογος της μαζικότητας της προπαγανδιστικής τους απεύθυνσης. Δεν απασχολεί τους προπαγανδιστές το εάν θα πείσουν ορθολογικά, αλλά το εάν θα ενεργοποιήσουν το θυμικό σε επίπεδο εξαρτημένων αντανακλαστικών. Η κυριολεκτική στοχευμένη πλύ-

ση εγκεφάλων και η επανάληψη σχετικών ποικιλόμορφων μηνυμάτων και υπαινιγμών, με κάθε αφορμή και χωρίς αφορμή από τα ΜΜΕ, μετατρέπει βαθμηδόν το ιδεολόγημα σε μαζικό στερεότυπο αναφοράς.

Πλασάρονται λοιπόν μεταφυσικές και ανιστορικές διχοτομίες - δίπολα, κατά τρόπον ώστε ο ένας πόλος, ο θετικός, να ταυτίζεται συνειρμικά με την εξιδανικευμένη φιλελεύθερη εικόνα «πλουραλιστικών» μοντέλων του καπιταλισμού και ο άλλος, ο «αρνητικός», με τη «φρίκη» του «ολοκληρωτισμού -κομμουνισμού»: ελευθερία - ανελευθερία, ατομοκεντρικότητα - κοινωνιοκεντρικότητα, δημοκρατία - δικτατορία, εθελοντική συμμετοχή - χειραγώγηση και κομφορμισμός, αυθόρμητη πολυμορφία - πειθαναγκαστική ομοιομορφία, ανοικτή κοινωνία - «κλειστή κοινωνία, διάχυση εξουσίας - συγκέντρωση εξουσίας, κ.ο.κ. Έτσι, τα περί «ολοκληρωτισμού» ιδεολογήματα, εύληπτα με την επίφαση του προφανούς και του αυταπόδεικτου, διαδίδονται και εδραιώνονται μαζί με το «γούστο» του «μέσου συναινετικού ανθρώπου» της κεφαλαιοκρατίας, του «καθώς πρέπει» μικροαστικών διαθέσεων κομφορμιστή, του «μετρίως μέτριου και πάντα μετρημένου», ο οποίος αποστρέφεται «τα άκρα»: την «άκρα Δεξιά» και την «άκρα Αριστερά».

Η συναινετική παθητικοποίηση επιτυγχάνεται με την εδραίωση μιας σύγχυσης, που ταυτίζει την πρόοδο με την αντίδραση, την επανάσταση με την αντεπανάσταση, τον ορθολογισμό με τον ανορθολογισμό. Και είναι τόσο η ισχύς αυτού του στερεότυπου αναφοράς, που κύκλοι της ετεροπροσδιοριζόμενης Αριστεράς υπερθεματίζουν, αναγορεύοντας το «σταλινισμό» (άλλη ιδεολογική ψευδο-έννοια αστικής - ιδεαλιστικής κατά βάση θεώρησης εκφάνσεων του πρώιμου σοσιαλισμού) σε φαινόμενο «χειρότερο του ναζισμού», σε βαθμό που τυχόν μη αποκήρυξη μετά βδελυγμίας συλλήβδην του «σταλινισμού», των εγχειρημάτων σοσιαλιστικής οικοδόμησης του 20ου αι. και των παραφροσών αυτών, να εκλαμβάνεται ως έγκλημα καθοσιώσεως και πειστήριο ταύτισης με τη μυστακοφόρο ενσάρκωση της πανουργίας της ιστορίας! Αξίζει να διερευνήσουμε το βαθμό (μάλλον ασυνείδητο) διαποτισμού από αυτά τα αστικά - ιδεαλιστικά ιδεολογήματα ορισμένων στάσεων έναντι των εγχειρημάτων του πρώιμου σοσιαλισμού και ερμηνειών της ήττας του, τα αίτια της

οποίας ανάγονται συλλήβδην σε πολιτικές - διοικητικές αστοχίες και βουλευτικές επιλογές ιθυνόντων (αυταρχισμός, έλλειμα δημοκρατίας, εργατικού ελέγχου, αμεσοδημοκρατίας, κ.ο.κ.). Δεν είναι τυχαίο σύμπτωμα και ο «αριστερός αντικομμουνισμός» (βλ. την ανάλυση του Parenti M. *Blackshirts and Reds. Rational Fascism and the Overthrow of Communism*, San Francisco, 1997, κεφ.3). Ο φεουδαριστικός - ανιστορικός χαρακτήρας της αφετηριακής αφαίρεσης και το αντιδραστικό ιδεολογικό φορτίο της ψευδοέννοιας του «ολοκληρωτισμού», εγείρουν ερωτήματα ως προς τη σκοπιμότητα χρήσης του όρου, ακόμα και ως εθελοντικό προσδιορισμό σε εντελώς διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο, π.χ. για την επισήμανση χαρακτηριστικών του σύγχρονου σταδίου της κεφαλαιοκρατίας.

Ωστόσο, αν επιχειρήσουμε να αναζητήσουμε ορθολογικό πυρήνα στις περί «ολοκληρωτισμού» απόψεις, που απηχούν την ειλκρινή αγωνία ανθρώπων για το κοινωνικό γίγνεσθαι (πέρα από τις ιδεολογικές κατασκευές μίσθαρνων οργάνων ή αφελών «εθελοντών»), θα διακρίνουμε ένα σοβαρό, υπαρκτό θεωρητικό και πρακτικό πρόβλημα με μεθοδολογικές προεκτάσεις, που παραπέμπει στον πυρήνα της κομμουνιστικής προοπτικής: το πρόβλημα της θέσης και του ρόλου του ανθρώπου, του ατόμου στην κοινωνία ως όλο σε διάφορες ιστορικές εποχές, ως πρόβλημα χειραφέτησης και ελευθερίας (βλ. Δ.Πατέλη, «Δημοκρατία και διαλεκτική υποκειμενικού παράγοντα-αντικειμενικών όρων στη Λογική της Ιστορίας», *Διάπλους*, τ.25, 2008, σ.37-40).

Το πρόβλημα αυτό παραμένει στο απυρόβλητο όσο οι άνθρωποι αναπαράγουν ετεροπροσδιοριζόμενοι αλληλοαποκλειόμενες αγκυλώσεις, είτε ανάγοντάς το σε φετιχοποιημένες εξιδανικεύσεις της ανιστορικά αντιληπτής αστικής δημοκρατίας, είτε θεωρώντας το, δήθεν επαναστατικά, ως ανύπαρκτο «ψευδο-πρόβλημα». «Ολοκληρωτισμός από μεθοδολογικής σκοπιάς είναι η άρνηση της σχετικής αυτοτέλειας του ανθρώπου σε σχέση προς την κοινωνία, η άρνηση της ελευθερίας επιλογής» (Β.Βαζιούλιν, Μόνο επιστημονικά αναδεικνύεται η αναγκαιότητα του κομμουνισμού. <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/Vazioulinsinenteuxi.htm>).

Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να προβάλλει ως ελκτική δύναμη μια προοπτική που δεν προτάσσει τη σχετική αυτοτέλεια του ανθρώπου σε σχέση προς την κοινωνία, την ελευθερία επιλογής της ολόπλευρα αναπτυσσόμενης προσωπικότητας με επίγνωση της φυσικής και κοινωνικής αναγκαιότητας. Εξυπακούεται ότι το πρόβλημα αυτό δεν λύεται θετικά υπό το πρίσμα των περί ολοκληρωτισμού απόψεων, ούτε και στο πλαίσιο του αφρημένου αντικαπιταλισμού. Απαιτεί επαναθεμελίωση της επαναστατικής στρατηγικής και τακτικής, μέσω της ανάπτυξης - διαλεκτικής άρσης του μαρξισμού, για το θετικό προσδιορισμό της νομοτελούς κομμουνιστικής προοπτικής, για τη διακρίβωση της θέσης, του ρόλου και της ιδιότητας του υποκειμένου του (απαλλαγμένου από τα στοιχεία του κομμουνισμού του στρατώνα) ύστερου σοσιαλισμού και του κομμουνισμού.